

მირჩა ელიაღე

მითვის ასპექტები

ფრანგულიდან თარგმნეს

მზია ბაქრაძემ

და

ბელა წვერაძემ

წინათქმა

ეს პატარა წიგნი დაიწერა სერიისათვის World Perspective (Editions Harper, New-York), რომელსაც ხელმძღვანელობს რუთ ნანდა ანშენი. წინამდებარე ნაშრომი განათლებული ფართო საზოგადოებისათვის არის განკუთვნილი. ჩვედნ გამოვიყენეთ და განვაავითარეთ წინა ნაშრომებში გამოთქმული სხვადასხვა მოსაზრებები. მაგრამ ეს პატარა ნაშრომი არ ითვალისწინებს მითიური აზროვნების ამომწურავ ანალიზს.

ამჯერადაც ჩვენმა საყვარელმა მეცნიერმა და მეგობარმა დოქტორ ჟან გუიარმა რედაქცია გაუკეთა ფრანგულ ტექსტს, რისთვისაც უღრმეს მადლობას ვუხდით.

მირჩა ელიადე
ჩიკაგოს უნივერსიტეტი
1962 წ. აპრილი.

თავი I

მითების სტრუქტურა

„ცოცხალი მითის“ მნიშვნელობა

თითქმის ნახევარ საუკუნეზე მეტია, რაც დასავლეთ ევროპის მეცნიერებმა მითის კვლევა-ძიება ისეთ პერსპექტივაში წარმართეს, რომელიც საგრძნობლად დაუპირისპირდა მე-19 საუკუნის სამეცნიერო თვალსაზრისს. ისინი ტერმინ მითს, წინამორბედ მკვლევართა მსგავსად, „არაკის“, „გამონაგონი ამბავის“, „ფიქციის“ ჩვეული მნიშვნელობით როდი ხმარობენ. მათ ეს სიტყვა აღიქვამს, როგორც აღიქვამდნენ მას არქაული საზოგადოებები, ვისთვისაც მითი ნიშნავდა „ნამდვილ ამბავს“, ამასთან, იმდენად ღირებულს, რამდენადაც საკრალურს, სანიმუშოსა და ნიშანდობლივს. უნდა ითქვას, რომ სიტყვა „მითის“ ეს ახალი სემანტიკური მნიშვნელობა ყოფით მეტყველებაში საკმაო ორაზროვნებას შეიცავს და, მართლაც, დღეს ეს სიტყვა გულისხმობს „ფიქციას“, „ილუზიას“, ისევე როგორც ეთნოლოგების, სოციოლოგების და რელიგიის ისტორიკოსების მიერ ხშირად ნახმარ „ღვთაებრივ ტრადიციას, დასაბამიერის გაცხადებას, სანიმუშო მოდელს“.

იმ სხვადასხვა მნიშვნელობათა ისტორიაზე, რომლებიც „მითმა“ ანტიკურ და ქრისტიანულ სამყაროში შეიძინა, უფრო მოგვიანებით შევჩერდებით (თავი VIII-IX). საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ქსენოფონტეს (დაახლოებით 565-470) შემდეგ, ვინც პირველმა გააკრიტიკა და უკუაგდო ჰომეროსისა და

ჰესიოდეს ნახმარი ღვთაებათა „მითოლოგიური“ გამოთქმები, ბერძნებმა თანდათანობით გამოაცალეს *მითოსს* ყველა რელიგიური და მეტაფიზიკური ღირებულება. დაუპირისპირდა რა *ლოგოსს*, როგორც უფრო მოგვიანებით *ისტორიას*, *მითოსი* საბოლოოდ განისაზღვრა იმად, „რასაც არ შეუძლია რეალურად არსებობა“. თავის მხრივ, იუდეო-ქრისტიანობამ „სიცრუისა“ და „ილუზიის“ სფეროს მიაკუთვნა ყოველივე ის, რაც რომელიმე საღვთო წიგნით არ იყო გამართლებული, ან დასაბუთებული.

ჩვენ ამ მნიშვნელობით რთლი გვესმის „მითი“ (თუმცა, უფრო ხშირად ასე ხმარობენ ყოველდღიურ მეტყველებაში). უფრო ზუსტად, მენტალური საფეხური თუ ისტორიული მომენტი, რა დროსაც მითი „ფიქციად“ იქცა, ჩვენი ინტერესების სფეროში არ შედის. წინამდებარე კვლევა უწინარესად ეხება იმ საზოგადოებებს, ვისთვისაც მითი არის, ან ბოლო დრომდე იყო „ცოცხალი“, „ცოცხალი“ იმ გაგებით, რა გაგებითაც იგი ადამიანური ქცევის მოდელებს აწვდის ამ საზოგადოებებს და ამით მათ არსებობას აზრსა და ღირებულებას ანიჭებს. ჩვენს მიერ ნაგულისხმევ ტრადიციულ საზოგადოებებში მითების სტრუქტურისა და დანიშნულების გარკვევა ნათელს მოჰყენს არა მხოლოდ ადამიანური აზროვნების ისტორიის რომელიმე საფეხურს, არამედ თანამედროვეობის ერთი კატეგორიის უკეთ გაგებაშიც დაგვეხმარება.

ამისათვის ერთი მაგალითიც კმარა: ოკეანის cargo cults-ის უცნაურ ქცევათა მთელი სერიის ახსნა მითოლოგიური დასაბუთების გარეშე გაძნელებოდა. ეს წინასწარმეტყველური და მილენარისტული კულტები აცხადებენ, რომ ოდესმე გარდუვალად დადგება სიუხვითა და ნეტარებით აღსავსე ხანა, ადგილობრივი მკვიდრნი კვლავ დაეპატრონებიან საკუთარ კუნძულებს და შრომას შეეშვებიან, რადგან მიცვალებულები

საქონლით საესე საუცხოო ხომალდებით მობრუნდებიან, მსგავსად იმ ვეებერთელა ხომალდებისა, თეთრკანიანები რომ ეგებებიან თავიანთ ნავსადგურებში. ამიტომაც cargo cults-ის უმრავლესობა მოითხოვს, ერთი მხრივ, შინაურ ცხოველთა და იარაღების განადგურებას, ხოლო, მეორე მხრივ, დიდი მაღაზიების აშენებას, სადაც გარდაცვლილთა მიერ მოტანილი სურსათ-სანოვაგე გამოიფინება. ერთნი წინასწარმეტყველებენ სავაჭრო გემით ქრისტეს მოსვლას, მეორენი „ამერიკიდან“ ჩამოსვლას ელოდებიან. ასე და ამგვარად, ახალი სამოთხისებური ერა დადგება და კულტის მსახურნი უკვდავებას ეზიარებიან. ზოგიერთი კულტი ორგიულ აქტებსაც შეიცავს, რადგან ტრადიციით ნებადართული ჩვევები თუ აკრძალვები არსებობის აზრს დაკარგავს და ადგილს დაუთმობს აბსოლუტურ თავისუფლებას. ყველა ეს აქტი და რწმენა თავის ახსნას პოულობს *სამყაროს მოსპობის, ახალი შესაქმისა და ოქროს ხანის დადგომის მითში*, ამ მითზე უფრო მოგვიანებით შევჩერდებით.

მსგავსი ფაქტები მოხდა 1960 წელს კონგოში, როცა ქვეყანა დამოუკიდებელი გახდა. ერთ-ერთ სოფელში მკვიდრმა მოსახლეობამ თავიანთ ქონებას სახურავები ახადა, რათა გარდაცვლილ წინაპართა ხელით უხვად ჩამოყრილი ოქრო აეკრიფა. სხვა სოფელში კი სრულ უწესრიგობაში მხოლოდ სასაფლაოსაკენ მიმავალი გზები იყო დაცული, რათა წინაპრებს ადვილად მიედწიათ სოფლამდე. საფუძველს მოკლებული არც ორგიული ექსცესები ყოფილა, რადგან, მითის მიხედვით, ახალი ერის პირველსავე დღეს ყველა ქალი ყველა მამაკაცის საკუთრება გახდებოდა.

ცხადია, მსგავსი ფაქტები სულ უფრო და უფრო იშვიათად შეგვხდება. შესაძლოა გვევარაუდა, რომ

„მითიური ქცევები“ მაშინვე გაქრება, როცა ყოფილი კოლონიები პოლიტიკურ დამოუკიდებლობას მიიღებენ. მაგრამ ის, რაც ახლო თუ შორეულ მომავალში მოხდება, დღევანდელი ფაქტების ახსნაში ვერ დაგვეხმარება. ჩვენთვის, პირველ რიგში, საინტერესოა ამ უცნაურ ქმედებათა არსში ჩაწვდომა, ექსცესების მიზეზების გაგება და გამართლება. მხოლოდ ამ გზით შევიძენებთ მათ, როგორც ადამიანურ და კულტურულ ფაქტებს, სულის ქმნადობას და არამც და არამც ინსტინქტების პათოლოგიურ ამოფრქვევას, ცხოველურ ან ბავშვურ გამოვლინებებს. სხვა ალტერნატივა არ არსებობს: ან უნდა უარვყოთ, მინიმუმამდე დავიყვანოთ და დავივიწყოთ ეს ექსცესები, ჩავთვალოთ ისინი „ველურობის“ ცალკეულ გამოვლინებად, რომლებიც მაშინვე გაქრება, როგორც კი ტომები „ცივილიზაციას“ ეზიარებიან, ანდა თავს ძალა დავატანოთ და მივაკვლიოთ იმ მითიურ ფესვებს, რომლებიც ახსნის ამგვარ ექსცესებს და მიანიჭებს მათ რელიგიურ ღირებულებებს. ჩვენი აზრით, საკითხისადმი მხოლოდ ამგვარი მიდგომაა მართებული. სწორედ ეს ერთადერთი ისტორიულ-რელიგიური პერსპექტივა წარმოაჩენს ამგვარ ქცევებში კულტურის ფაქტებს და მოუხსნის მათ იმ საშინელ და მცდარ დახასიათებას, როგორიცაა ინფანტილური თავშექცევა და წმინდა ინსტინქტური აქტები.

რატომ გვინტერესებს „პირველყოფილი მითოლოგიები“

ხმელთაშუა ზღვის და აზიის ყველა დიდ რელიგიას თავისი მითოლოგიები აქვს, მაგრამ უმჯობესი იქნება, თუ მითის შესწავლას ბერძნული, ეგვიპტური ან ინდური მითოლოგიებით არ დავიწყებთ. ბერძნული მითების უმრავლესობა ზეპირგადმოცემებს ეყრდნობა, რამაც განაპირობა ის, რომ ჰესიოდემ და

ჰომეროსმა, რაფსოდებმა და მითოგრაფებმა ისინი გადაასხვაფერეს, დაანაწევრეს და სისტემაში მოიყვანეს. ახლო აღმოსავლეთის და ინდოეთის მითოლოგიური ტრადიციები რამდენჯერმე გულდასმით განმარტეს და დაამუშავეს თავიანთი ქვეყნების თეოლოგებმა და რიტუალისტებმა. ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ 1. ამ დიდმა მითოლოგიებმა თავისი „მითოლოგიური სუბსტანცია“ დაკარგეს და მხოლოდ „ლიტერატურად“ იქცნენ და 2. არც იმას, რომ მღვდლებმა და ბარდებმა არქაული საზოგადოებების მითოლოგიური ტრადიციები უცვლელად დატოვეს. მსგავსად დიდი მითოლოგიებისა, რომლებიც თაობიდან თაობას წერილობით გადაეცემოდა, „პირველყოფილ“ მითოლოგიებსაც, პირველი მოგზაურები, მისიონერები და ეთნოგრაფები ზეპირი გადმოცემებით რომ ეცნობოდნენ, თავ-თავისი „ისტორია“ აქვთ; სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მათ დროთა განმავლობაში ტრანსფორმაცია განიცადეს და გამდიდრდნენ, სხვა, უფრო მაღალი კულტურის გავლენით ან განსაკუთრებული ნიჭით დაჯილდოებულ პიროვნებათა შემოქმედებითი გენიის წყალობით.

და მაინც უმჯობესია, პირველ რიგში, არქაული და ტრადიციული საზოგადოებების მითის შესწავლით დავიწყოთ, რათა შემდეგ იმ ხალხთა მითოლოგიებზე გადავიდეთ, რომელთაც მნიშვნელოვანი როლი ითამაშეს ისტორიაში. ასე იმიტომ ვიქცევით, რომ მიუხედავად დროთა განმავლობაში საგრძნობი ცვლილებებისა, „პირველყოფილთა“ მითები ჯერ კიდევ ასახავენ დასაბამიერ მდგომარეობას. ვგულისხმობთ ყველა იმ საზოგადოებას, სადაც მითები ჯერ კიდევ ცოცხლობენ და სადაც ისინი ადამიანის ყველა ქცევასა და მოქმედებას ასაბუთებენ და ამართლებენ. მითების როლი და ფუნქცია ადვილად აღქმადია (ან ამ ბოლო დრომდე ასე იყო), თუ მათ ეთნოლოგები გულდასმით დაუკვირდებიან და აღწერენ. არქაულ საზოგადოებებში

შესაძლებლობა გვეძლევა ადგილობრივი მკვიდრი თითოეული რიტუალისა და მითის ირგვლივ გამოვიკითხოთ და, ამგვარად გავერკვეთ, ნაწილობრივ მაინც, თუ რა მნიშვნელობას ანიჭებენ ისინი ამ მითებს. ცხადია, ადგილზე გამოვიკითხვისას ჩაწერილი ეს „ცოცხალი საბუთები“ ყველა სიძნელეს როდი დაძლევს, თუმცა მათი საგრძნობი უპირატესობა ის გახლავთ, რომ ისინი გვეხმარებიან პრობლემა სწორად დავსვათ და მითს საწყის სოციო-რელიგიურ კონტექსტში თავისი ადგილი მივუჩინოთ.

მითის ერთ-ერთი შესაძლო განსაზღვრება

აღბათ ძნელია მოიძებნოს მითის ისეთი განსაზღვრა, რომელსაც ერთნაირად მიიღებდნენ მეცნიერებიცა და არასპეციალისტებიც; მართლაც, განა შეიძლება მოიძებნოს ის ერთადერთი განსაზღვრა, რომელიც მოიცავს მითების ყველა ტიპს და ფუნქციას მთელ არქაულ და ტრადიციულ საზოგადოებებში? მითი უაღრესად რთული კულტურული რეალობაა, რომლის შესწავლა და ინტერპრეტაცია მხოლოდ მრავალრიცხოვან და მრავალგანზომილებიან პერსპექტივაში უნდა წარიმართოს.

მითის განსაზღვრება, რომელიც პირადად მე, მისი ფართო მოცულობის მიუხედავად, შედარებით სრულყოფილად მიმაჩნია, შემდეგია: მითი მოგვითხრობს საკრალურ ამბავს; იგი აღწერს დასაბამიერი, „საწყისთა“ საარაკო დროის მოვლენას. სხვანაირად რომ ვთქვათ, მითი მოგვითხრობს იმის შესახებ, თუ ზებუნებრივ არსებათა საგმირო საქმეების წყალობით როგორ იქცა რეალობა არსებობად, იქნება ეს საყოველთაო რეალობა, კოსმოსი თუ მისი რომელიმე ერთი ფრაგმენტი: კუნძული, მცენარის ჯიში, ადამიანთა ქცევა თუ ინსტიტუტი; მაშასადამე, თხრობა ყოველთვის

რადაცის „შექმნას“ ეხება: მოთხრობილია, როგორ წარმოიშვა რადაცა, და როგორ დაიწყო მან ყოფნა. მითი გვიყვება მხოლოდ იმას, რაც *ნამდვილად* მოხდა, სრულად გაცხადდა. მითების პერსონაჟები ზებუნებრივი არსებები არიან. ისინი ცნობილნი გახდნენ იმით, რაც გააკეთეს „საწყისთა“ საარაკო დროში. მაშასადამე, მითები წარმოაჩენენ ამ არსებათა შემოქმედებით აქტივობას და ფარდას ხდიან მათი საქციელის საკრალურობას (ან უბრალოდ „ზებუნებრივობას“). მოკლედ, მითები აღწერენ სხვადასხვა, ხანდახან საკრალურის (ან „ზებუნებრივის“) დრამატულ შემოჭრას სამყაროში. სწორედ საკრალურის ეს შემოჭრაა სამყაროს რეალურად რომ *აფუძნებს* და მას აქცევს იმად, რაც დღეს არის. უფრო მეტიც: სწორედ ზებუნებრივ არსებათა ჩარევის წყალობით ადამიანი იქცა იმად, რაც დღეს არის: მოკვდავ, სქესის მქონე და კულტურულ არსებად.

შემდგომ საშუალება მოგვეცემა შევავსოთ და დავაზუსტოთ ეს რამდენიმე წინასწარი მინიშნება, თუმცა ერთი ფაქტი კი, რომელიც უმთავრესად მიგვაჩნია, აქვე უნდა გამოვყოთ: მითი მიჩნეულია საკრალურ ამბავად, მაშასადამე „ნამდვილ ამბავად“, რადგან იგი ყოველთვის *რეალობებს* ეხება. კოსმოგონიური მითი „ნამდვილია“, რადგან მას მოწმობს სამყაროს დღევანდელი არსებობა; სიკვდილის წარმოშობის მითიც ასევე „ნამდვილია“, რადგანაც მასაც ადამიანის მოკვდავობა ამტკიცებს და ა. შ.

იმის გამო, რომ მითი ზებუნებრივ არსებათა *საგმირო საქმეებსა* და მათ საკრალურ ძლიერებას წარმოაჩენს, იგი ყველა უმნიშვნელოვანესი ადამიანური ქცევის სანიმუშო მოდელად გვევლინება. როცა მისიონერ-ეთნოლოგი სტრუქტურულ ეკითხებოდა არუნტას ავსტრალიელებს, რატომ ასრულებდნენ ისინი ამა თუ იმ საზეიმო ცერემონიალს, მას ყველა ერთნაირად

პასუხობდა: „წინაპრებმა ასე გადმოგვცეს“.¹ ახალი გვინების კაის ტომი უარს აცხადებდა ცხოვრებისა და მუშაობის ყაიდის შეცვლაზე და ამას ამგვარად ხსნიდა: „ასე იქცეოდნენ ნემუები (მითიური წინაპრები) და ჩვენც ასე ვიქცევით“.² ერთი რიტუალის რომელიღაც დეტალის შესახებ მგოსანი ნავაჰო პასუხობდა: „იმიტომ, რომ სულ პირველად ასე მოიქცა წმინდა ხალხი“.³ ზუსტად ასევე საბუთდება ერთი პირველყოფილი ტიბეტური რიტუალის თანმხლები ლოცვა: „როგორც გადმოგვცა დედამიწის შექმნის დღიდან, ისეთი ზეარაკი უნდა გავიღოთ (...). როგორც იქცეოდნენ ჩვენი წინაპრები უბველეს დროში, ჩვენც ისე ვიქცევით დღეს“.⁴ ასეთივე დასაბუთებას იძლევიან ინდოელი თეოლოგები და რიტუალისტები: „ჩვენ იგივე უნდა გავაკეთოთ, რასაც ღვთაებები აკეთებდნენ საწყის დროში“ (*Satapatha Brahmana*, VII, 2, I, 4). „როგორც ღმერთები იქცეოდნენ, ისევე იქცევიან ადამიანები“ (*Taittiriya Brahmana*, I, 5, 9, 4).⁵

როგორც სხვაგანაც აღვნიშნეთ,⁶ ადამიანთა პროფანული ქმედებები და ქცევები ზებუნებრივ არსებათა საგმირო საქმეების მოდელებში გვხვდება. ნავაჰოს ტომის „ქალები ცალ მხარეს ფეხმოკეცილნი ჯდებიან, კაცები კი ფეხებგადაჯვარედინებულნი, რადგან გადმოცემის მიხედვით, სულ პირველად ასე დასხდნენ სახეცვალებადი ქალი და ურჩხულების მკვლელი“.⁷ მითიური ტრადიციების მიხედვით ავსტრალიის კარაჯერთა ტომმა თავისი ყველა ჩვეულება და ქცევა „სიზმარეულ ხანაში“ ორი ზებუნებრივი არსების ბაგადჯიმბირის მიხედვით